

Шкляр Леонід Євдокимович
доктор політичних наук, професор

Політика війни як спосіб існування російських імперій XX — початку XXI століть

У представлений до розгляду науковій розвідці висвітлено короткий екскурс військових конфліктів і воєн за участю Росії впродовж століття (XX–XXI ст.). Огляд розпочинається російсько-японською війною 1904–1905 рр., завершується подіями російської агресії на Донбасі та Сирії. Військові події розглянуто за трьома критеріями: причина, наслідки і, що важливо, справедлива чи не справедлива війна, в якій брали участь Російські імперії.

Звернуто увагу на те, що у статті вживається слово «імперії», оскільки попри принципову відмінність скажімо царського режиму від сталінського у політико-правовому відношенні, під кутом зору геополітичного облаштування території, тобто держави, в цій країні мало що змінилося.

Зазначено, що ідеологема “русского мира” на сьогодні стала основою російської геополітики, яка визначає межі свого існування засобами силового тиску зокрема і, воєнного. Це важливо для усвідомлення того, що війна є одним із головних мобілізаційних ресурсів в політичній історії російської імперії/імперій на різних етапах її існування.

Зроблено висновок про те, що попри зміну політичних режимів, Росія продовжує залишатися країною, яка сповідує імперську політику, агресивна сутність її геополітики залишається сталою.

Ключові слова: імперія, війна, агресія, геополітика, кордон, Російська Федерація, Україна.

Ідеологеми та міфологеми

Нещодавно відома письменниця, лауреат Нобелівської премії з літератури С. Алексієвич в інтерв'ю одному з медіаресурсів зазначила, що проблема “русского мира” в тому, що «він не знає своїх кордонів. Він не знає, де він знаходиться. І тому у свідомості росіян Україна та Білорусь — це теж Росія. І тому війна в Україні — це проблема цих російських ідей» [1]. Це серйозний діагноз того, чому Росія та її еліти — політичні, економічні, інтелектуальні — майже одностайні в пориві “переграти”

історію так, щоб концепт “русского мира” матеріалізувався у кордонах російської імперії незалежно від політичного режиму чи організації влади. Брак відчуття дистанції породжує конфлікти не лише у стосунках між людьми, але й народами та державами. Оскільки ідеологема “русского мира” на сьогодні стала основою російської геополітики, тобто політики, яка визначає межі свого існування засобами силового тиску зокрема і, воєнного, доцільно проаналізувати як ті чи інші концепти впродовж ХХ початку ХХІ століть втілювалися на практиці. Це важливо для усвідомлення того, що війна є одним із головних мобілізаційних ресурсів в політичній історії російської імперії/імперій на різних етапах її існування.

Своєрідним продовженням цієї політики стала «гібридна війна» Російської федерації проти України в сучасних умовах. Але детальніше про це далі.

Існує чимало версій та аналітичних розвідок на предмет того, чому спалахнула війна між «братніми народами», що змусило правлячий режим Росії кинути виклик світовому порядку ХХІ століття? Як країна-гарант територіальної цілісності нашої держави спромоглася порушити фундаментальні принципи міжнародного права та підписаних двосторонніх угод про мир і дружбу між нашими державами? Чому Росія, — правонаступник Радянського союзу за міжнародними зобов'язаннями, порушує Гельсінські угоди 1975 року, які закріпили принцип непорушності кордонів та територіальної цілісності країн?

Сьогодні ми чуємо різні версії причин — від психологічних до геополітичних. Одна із них вказує на якісь проблеми психічного характеру російського лідера. У зв'язку з цим пригадуються перші враження канцлера Німеччини А. Меркель від спілкування з В. Путіним після анексії Криму, яка у телефонній розмові з Б. Обамою повідомила, що В. Путін живе у якомусь паралельному світі, відірваному від реальності. [2]. Психологічна версія була досить популярною на початковій стадії російської агресії щодо України і переважно торкалася кримських проблем, хоча й мала своє продовження і в пізніші часи. [3]. Але в міру того, як ситуація навколо російсько-українських відносин загострювалася, а ескалація конфлікту набувала нових географічних обривів, все актуальнішою ставала ідеологічна версія, серцевиною якої є ідеологема «русского мира». Ця ідеологема є не чим іншим як програмою реваншу з метою відновити географію імперії, як любляють говорити адепти цього концепту, в «природних межах» її існування. Що таке ці самі «природні межі» здогадатися неважко — це зовнішній контур території, підконтрольної Кремлю, включаючи нинішню територію України та Білорусі. Теоретично можливо ще Молдови та країн Балтії.

Моральною підставою для таких зазіхань є уявлення про народи України та Білорусі як невід'ємні частини «руського мира». Складниками цього «мира» виступають такі компоненти як мова, комплекс духовної культури, православної релігії. Активно використовуються елементи громадянства та російського етнічного походження. Відтак з вуст російського президента неодноразово звучала небезпечна теза, яка напругу відсилає нас в часи третього рейху, про росіян як «розділений народ». Згадаймо, що нацистський аншлюс щодо Австрії мав своїм підґрунтям ідею щодо німців як нібито штучно поділений народ. Чим усе закінчилося добре відомо.

Отже, доктрина «руського мира» покликана легітимізувати право Росії виступати патроном відносно інших країн, якщо там є острови російської культури, говорять відповідною мовою, сповідують православ'я тощо. Оскільки Україна належить до країн, де перераховані ознаки є в достатній наявності, то, очевидно, деяким російським ідеологам та політикам важко уявити територію «руського мира» без України. Звідси претензії, якщо не на всю її територію, то принаймні південно-східну частину, де проросійські настрої в силу історичних причин завжди мали певний градус підтримки.

Проте не варто забувати, а частіше нагадувати, що в жодній області України за всі роки радянських переписів населення, а також перепису 2001 року в незалежній Україні, частка етнічних українців скрізь, за винятком Криму, у тому числі і на Донбасі, становила більшість. Інша справа, що етнічне походження не завжди збігається з політичними симпатіями, але у демократичному суспільстві — це природна річ.

Крім вище зазначених, існують й інші концепти, покликані дати відповідь на питання відносно причин російської агресії щодо нашої країни: економічні, демографічні, геополітичні. Усі вони мають право на існування, незалежно від того чи правдиві вони чи лише правдоподібні, але певною мірою пояснюють мотивацію поведінки агресора. Проте у цій палітрі не вистачає ще одної барви, — військово-історичної, яка проливає світло на природу геополітичної стратегії не лише путінської Росії, а і його попередників. Цей контекст вказує на глибинні інтенції не просто кремлівських мрійників, а цинічних прагматиків на суть подій, що відбуваються. Він показує історичне тло і ментальні корені того, ким була і є російська політична еліта щонайменше впродовж останнього століття як суб'єкт геополітики, незалежно від характеру державного устрою, типу політичної системи та природи політичного лідерства цієї країни. Саме тому у назві статті ми вживаємо слово «імперій», оскільки попри принципову відмінність скажімо царського режиму від сталінського у політико-правовому

відношенні, під кутом зору геополітичного облаштування території, тобто держави, в цій країні мало що змінилося.

Для зручності аналізу військово-історичного контексту сучасної геополітичної гри, яку затіяв В. Путін, обмежимося періодом ХХ — початку ХХІ століть. Цього, на наш погляд, достатньо, щоб простежити певні тенденції та навіть закономірності в агресивній політиці Кремля, і у такий спосіб спробувати збагнути причини та мотиви путінської поведінки.

Якщо оглянути історичний проміжок часу від початку ХХ століття і до наших днів, то не можна не побачити, що війна у тій чи іншій мірі була способом існування російських імперій принаймні за останні понад ста десять років і Росія стала за цей час найбільш воюючою державою світу, оскільки за цей період була учасником різного роду війн та військових конфліктів понад два десятки разів. Неважко зробити висновок, що за останні сто десять років ця країна в різних форматах та іпостасях була учасником збройного конфлікту кожні п'ять років. На жаль, ця сумна статистика за динамікою не змінюється і в останні двадцять шість років, відколи Росія стала незалежною державою і формально з імперії перетворилася на федерацію. Але лише формально, бо насправді обмежує право на самовизначення народів Північного Кавказу, Поволжя, Кубані, Сибіру тощо. Дві Чеченські війни, втручання у Придністровський конфлікт, вторгнення на територію Грузії і, нарешті, Україно-російське збройне протистояння останніх років, лише підкреслюють той факт, що політичні режими влади в цій країні змінюються, але агресивна сутність геополітики залишається сталою.

Отже, метою даної статті є спроба дати відповідь на питання: чи випадковою стала російська агресія проти України, чи це закономірне явище, продиктоване логікою існування цієї держави, її політичного класу та еліт. Так, можна погоджуватися, що психологія нинішньої кремлівської команди замішана на комплексах реваншизму. Оскільки стало аксіомою твердження, що радянська імперія потерпіла поразку у «холодній війні», то у переможеного рано чи пізно має з'явитися спокуса «відіграти» історію назад. Тут одразу спадає на думку історична аналогія з Третім рейхом, який, як відомо, також постав на комплексах «принизливої поразки», а відтак і прагненні певних соціальних та політичних груп цієї країни здійснити реванш.

Аналітики та експерти останнім часом усе частіше вдаються до паралелей нинішньої Росії з нацистським режимом Німеччини 30-х років. Звичайно, про повний збіг йтися не може, проте аналогій більш ніж достатньо як з огляду на тип режиму, персоніфікованого особою вождя, — «національного лідера», — що вже сімнадцять років править країною,

відсутністю політичної конкуренції, що не властиво для справжніх, а не «суверенних» демократій. Паралелі можна знайти і в символізмі державних акцій, насамперед, спортивних, які так полюбляла нацистська еліта. Олімпіада в гітлерівській Німеччині 1936 року мала продемонструвати «тріумф волі» національного лідера/фюрера, тоді як Зимова олімпіада 2014 року в Росії мала очевидно показати світові, що «Росія встала з колін» — слоган, що так до вподоби прихильникам «вождя» цієї країни.

Ще більше аналогій в риториці державних керівників найвищого рівня, змісту інформаційного простору російських ЗМІ, точніше їх перетворення із засобів інформації на засоби пропаганди та маніпуляції, а фактично солдат інформаційної армії, що так було притаманне для Німеччини 30-х років минулого століття. Недарма ж нинішні кремлівські вожді та їх обслуга час від часу прохоплюються ледь не компліментами перед діячами Третього рейху. Ось лише деякі приклади. Кілька років тому на зустрічі з представниками єврейських релігійних діячів В. Путін не політкоректно висловлюється у компліментарному дусі на адресу сумнозвісного Й. Геббельса: «Він досягав свого, він був талановитою людиною!» — вказує В. Путін.[5].

А незадовго перед тим один із провідних російських політичних експертів із провладного пулу А. Мігранян в одній із своїх публікацій заявив: «Слід відрізнити Гітлера до 1939 р. і Гітлера після 1939 р. і відділяти мух від котлет. Справа в тому, що доки Гітлер займався збиранням земель... якби Гітлер зупинився на цьому, то залишився б в історії своєї країни політиком найвищого класу!» [5]. Тобто аншлюс Австрії, анексія чеських Судетів, напад на Польщу, що ознаменувало початок Другої світової війни — за логікою цього автора — це добре. Погано те, що він пішов далі і здійснив напад на радянську імперію!

Чи є випадковою така апеляція до історичного досвіду діячів, які стали уособленням людожерства і ненависті? Безперечно, тут незоране поле для психоаналізу, щоб мати переконливі докази того, що має місце комплекс «приниження», яке нібито відчували і пережили на собі росіяни у так звані «лихі» дев'яності роки минулого століття. А, якщо є приниження, то за цією дивною психо-логією, очевидно, й має бути возвеличення?

Тому маємо підстави для висновку, що однією з причин реваншистського дискурсу в путінській Росії, намагання змінити світовий порядок, що склався після Другої світової війни, з одного боку, та поразки радянської імперії внаслідок «холодної війни», з другого, став комплекс «приниженої величі», який традиційно грав злий жарт в російській історії. Причому без різниці, чи був то самодержавний трон царя, чи сталінські «ежовые рукавицы», чи путінське кімоно.

Доктринальною ж основою кремлівських циніків поставити світ перед вибором: «мир або війна» стали ірраціональні по своїй суті ідеологи щодо «собиранія земель русских», «разделенного русского народа», «спасення православных русских от бандеро-фашистов» та «киевской хунты».

Закономірний розпад радянської імперії нинішніми кремлівськими діячами розглядається не інакше як у призмі теорії катастроф. Саме так трактуються події початку 90-х років минулого століття, наслідки яких, сьогоднішніми господарями Кремля розглядаються у якості ледь чи не найбільшої геополітичної трагедії ХХ століття. Примітно, що найбільшою геополітичною катастрофою цього століття вважається не Друга світова війна, яка забрала десятки мільйонів жертв, а відносно мирний, майже безкровний розпад радянської тоталітарної імперії! Звідси вибудовується логіка інтерпретації подальших подій, що нібито цього колапсу імперії можна було уникнути, якби не зрада керівників радянської держави. Що головними причинами краху радянської системи стали не об'єктивні, а суб'єктивні чинники. А, оскільки, на їх переконання, суб'єкт політики в Росії змінився, — адже до влади прийшли «справжні патріоти» великої Росії в особі так званих «силовиків», то можна спробувати відіграти історію назад, переписавши її на свій копил. Саме на цих ідеологічних засадах та психологічних комплексах реанімуються недолугі оксюморони на кшталт «новоросії» — імперський топонім частини території сучасної України, що побутував як адміністративна одиниця наприкінці ХVІІІ — до середини ХІХ століть. До речі, нинішню Південно-Африканську Республіку ніхто ж не називає Родезією, то чому Україна повинна мати імперські топоніми?

Ось на таких історичних ремінісценціях та психологічних мотивах сьогодні вибудовується російська геополітична стратегія, здійснюється атака на суверенітет і територіальну цілісність сусідніх з Росією держав, які раніше знаходилися під її контролем. Дуже ризикована і вкрай небезпечна затія, яка вже призвела до кровопролиття і гуманітарної катастрофи на Донбасі. Справжньої катастрофи, а не вигаданої у свідомості кремлівських горе стратегів.

Отже, війна, схоже за все, це той магічний код, за допомогою якого здається тільки й можна збагнути природу «загадкової російської душі», зрозуміти прорахунки вітчизняних керманічів у стосунках з Росією за останні два десятиліття, і дати відповідь на питання: чому Росія поводить себе саме так, а не інакше?

У цьому нам допоможе екскурс в історію війн, які Росія з різними вождями й за різних режимів проводить ось уже понад сто років. Пропонований короткий екскурс розпочинається російсько-японською

1904–1905 років війною. Завершити огляд доведеться подіями російської агресії на Донбасі та Сирії. Зрозуміло, що рамки статті не дозволяють нам усі військові конфлікти і війни за участю Росії впродовж понад століття розглядати в деталях. Ми їх оглянемо з боку трьох критеріїв, а саме: причина, наслідки і, що важливо, справедлива чи не справедлива війна, в якій брали участь Російські імперії.

Воєнні практики

Початок ХХ століття виявився похмурих для російського істеб-лішменту. У 1904 році спалахнула російсько-японська війна, яка тривала у 1904/1905 роках. Театром воєнних дій був Далекий Схід за тисячі кілометрів від центрів життя царської імперії. Що ж змусило російського царя розпочати війну за три дев'ять земель, які інтереси та мотиви рухали ним? Відповідь очевидна — боротьба за сфери впливу, а точніше — контроль за чужими територіями. Це так би мовити прагматична частина проблема. А політична — угарний патріотизм. Справа у тому, що в країні назрівала політична криза, яка незабаром перетвориться на революційні події 1905 року. Війною хотіли відвернути увагу від соціальних проблем. Прорахувалися.

Зрозуміло, що Японія, біля кордонів якої царська Росія захотіла розв'язати свої внутрішні проблеми та ще й прихопити чужої земельки, терпіти цього не захотіла і завдала імперії нищівної поразки. Росія втратила 135 тис. убитими та пораненими, — це більше ніж втрати, які понесли японці. Цвіт російського флоту було знищено під Цусімою. Згідно Портсмутського мирного договору Росія позбулася військової стратегічної бази у Порт-Артурі, втрачала контроль над південним Сахаліном. Ця війна була несправедливою з боку царської Росії, оскільки йшлося не про захист власних територій, а про контроль і домінування над чужими — Маньчжурією та Кореєю. Вона стала першою, але не останньою в ланцюгу військових поразок, що їх зазнає Росія впродовж наступних років ХХ століття. Але початок виявився сумним.

Ще не встигли загоїтися моральні та фізичні рани японської кампанії, як через десять років нагрянула Перша світова війна. Характерно, що сучасники охрестили її імперіалістичною. Одною з імперій, для якої ця війна стала воістину катастрофічною, — була російська. Виникає питання, що рухало російським самодержцем втрутитися у цю війну, тобто причина її для Росії?

Попри економічні та міжнародно-політичні причини, які формували логіку подій і робили глобальний конфлікт ймовірним, все ж таки безпосереднім поштовхом для вступу у війну з боку самодержавної імперії

стало бажання «захистити» православну Сербію від Австро-Угорської агресії. Проте Росією рухали й інші мотиви та інтереси, де сербам відводилася роль прикриття, тоді як насправді православна імперія прагнула закріпитися на Балканах, де перетиналися та конфліктували інтереси великих держав, зокрема Німеччини — союзника Австрії та інших тодішніх акторів балканської геополітики — Франції та Великобританії. Отже, знову йдеться про сфери впливу, незалежно від того, під яким виглядом ці справжні інтереси не приховувалися. Чи потрібна була ця війна для Росії з точки зору теорії раціонального вибору? Очевидно, що — ні. Вона розпочалася за тисячі кілометрів від російських кордонів, її територіальній цілісності ніхто не загрожував, а привід для війни виявився досить емоційним. Відтак і війна з боку Росії була несправедливою, солдати не розуміли заради чого вони воюють і саме тому вона стала спусковим гачком революції та й зрештою катастрофою як для російського самодержавства, так і для імперії в цілому. Як геополітична реальність царська Росія припинила існування.

Будь-яка війна рано чи пізно закінчується миром. Версальський мир, який символізував кінець Першої світової війни нічого хорошого Росії не приніс. Росія, як сказав сам В. Путін з нагоди сторіччя початку Першої світової війни, виявилася єдиною країною серед переможців, яка програла. І це та правда, яку неможливо спростувати. От тільки питання, чи були зроблені правильні висновки та вивчені уроки з тих подій? Як показав подальший перебіг історії, далеко — ні.

Як відомо, після жовтневого перевороту 1917 року в Росії невдовзі розпочалася громадянська війна. Як її породження спалахнула ще й Українсько-радянська війна з більшовицькою Росією, яка тривала фактично з 1918 по 1921 рр. Для України це була війна за незалежність, а для більшовицької Росії — війна за збереження кордонів імперії. Отже ця війна була несправедливою з боку більшовицької Росії, яка прагнула, помінявши владу, зберегти імперію, яка розвалювалася. Її продовженням можна вважати і Радянсько-польську війну 1920–1921 років.

Однією з характерних ознак цієї війни було те, що українці в ній були учасниками по обидва боки фронту. Разом з поляками воювали частини, які представляли УНР, а на радянській стороні — червоноармійці УСРР. Війна тривала з квітня по жовтень 1920 року. Її мету російські більшовики бачили в тому, щоб прорватися через Польщу до Німеччини для поширення світової революції на європейському континенті. Відтак, це була війна ідеологічна з самого початку і, звичайно ж, несправедливою по відношенню до поляків, які відстоювали і таки відстояли свою незалежність. Більшовицький план розбухати полум'я революції у центрі Європи провалився.

Підсумок чергової авантюри російських більшовиків підбив Ризький мирний договір, підписаний 18 березня 1921 р. Згідно цього пакту Україну було поділено навпіл: західна частина опинилася під протекторатом Польщі, решта її частина у вигляді Української соціалістичної радянської республіки (УСРР до 1929 р.), відповідно, радянської Росії. Разом з тим було завдано дошкульного удару ідеї світової революції. Як показала ця війна, ідеологічні марення та глобальні зазіхання на світове панування, продовжують надихати російську політичну еліту на силове вирішення проблеми. Ця лінія, як ми побачимо, з різними варіаціями матиме місце і в подальшому.

Після Радянсько-польської війни впродовж майже десяти років Росія не вступала у військові авантюри і лише наприкінці 1929 р. стався збройний конфлікт на КСЗ (КВЖД в російській абревіатурі — «китайсько-восточная железная дорога»). Суть цього військового конфлікту полягала у тому, що КСЗ згідно раніше укладених угод діяла як спільне радянсько-китайське підприємство. Китайська сторона в односторонньому порядку вирішила встановити над залізницею власний контроль. Кажучи сучасною мовою, відбулося рейдерське захоплення майна. В результаті активних дій Червоної армії впродовж двох місяців попередній режим контролю вдалося відновити, підсумком чого став Хабаровський протокол від 22 грудня 1929 р. По суті, це була перша у двадцятому столітті війна, яка мала для росіян досить локальний характер і, яку можна назвати справедливою з боку Росії

Наступними військовими конфліктами за участі СРСР, які припали на кінець 30-х років, стали події на озері Хасан та річці Халхін-Гол. Що стосується військового інциденту на Хасані, то це серія збройних сутичок впродовж кінця липня — першої половини серпня 1938 р. між Японією та Радянським Союзом на Далекому Сході. Безпосереднім поштовхом до військових дій стали суперечки щодо належності територій поблизу озера Хасан та сопки Чжангоу. По суті конфлікт було спровоковано радянською стороною, оскільки її військові частини встановили несанкціонований блок пост на спірній території, на яку претендувала тодішня держава Маньчжоу-Го, про що й було повідомлено в офіційній ноті протесту її представником у Москві. На боці Маньчжоу — Го виступила Японія, яка також заявила ноту протесту. Оскільки офіційна Москва проігнорувала ці протести, стався збройний конфлікт, в якому СРСР здобув перемогу. Важко назвати цю війну з боку радянської Росії справедливою, адже він стався внаслідок провокативних дій з боку її військових частин по суті на нейтральній території. Фактично, мотиви дій радянського керівництва пояснювалися намаганням закріпитися на далекосхідному плацдармі якомога міцніше.

Наступним збройним конфліктом стали бої на річці Халхін-Гол, що тривали з травня по вересень 1939 р. І, хоча він виник в результаті протистояння Маньчжурської держави і Монголії, за кулісами цього конфлікту стояли знову ж таки давні інтереси Японії та СРСР за контроль над Далеким Сходом. Зокрема японський уряд плекав надії, підкоривши Монголію, істотно підважити вплив СРСР у цьому регіоні. Внаслідок військових дій Японія зазнала поразки, понісши великі втрати в живій силі і техніці. В цих боях сімдесят червоноармійців було нагороджено званням Героя Радянського Союзу, а три із них — Грицевець, Кравченко та Смушкевич стали першими героями, удостоєні цього звання двічі. Проте це не врятувало декого з них від репресій сталінської м'ясорубки. З певною умовністю можна сказати, що ця війна збоку СРСР носила справедливий характер, оскільки захищала потенційну жертву агресії — Монголію — союзника СРСР і завадила послабити власні стратегічні позиції у Далекосхідному регіоні.

Ганебною сторінкою в історію Другої світової війни увійшла Радянсько-фінська або так звана «Зимова війна», яка тривала з 30 листопада 1939 по 13 березня 1940-х р. Серед істориків немає одностайності як кваліфікувати цю війну: чи то як двосторонній збройний конфлікт, чи то як складову Другої світової, яка розпочалася першого вересня 1939 р. Дискусію залишимо на розгляд фахівців, але достеменно відомо всім, що без пакту Молотова—Ріббентропа від серпня 1939 р., який поділив сфери впливу зокрема і в Прибалтиці, ця війна була б неможливою.

Розпочалася вона з надуманої причини, а саме: бажання радянського керівництва розмістити військові бази на території суверенної та нейтральної Фінляндії, але коли така пропозиція не знайшла підтримки з боку фінів, їм було запропоновано обмін територіями на заздалегідь невігідних умовах. Але й коли ця пропозиція була відхилена, радянське керівництво вдалося до технології *Casus belli* — приводу до війни. У ноті протесту від 26 листопада 1939 р. СРСР заявив про нібито обстріл її території з боку Фінляндії, внаслідок якого сталися жертви серед радянських прикордонників. Фінами було запропоновано створити міждержавну комісію для вивчення інциденту, що було проігноровано радянською стороною. Більше того, СРСР в односторонньому порядку денонсував угоду про взаємний ненапад, а вже 29 листопада розірвав дипломатичні відносини з Фінляндією. 30 листопада 1939 р. Червона армія атакувала фінський кордон, порушивши нейтралітет країни-жертви неприхованої агресії.

Ця війна була несправедливою з боку СРСР, оскільки зазіхала на територіальну цілісність і суверенітет Фінляндії. І, попри те, що формально Радянський союз виграв цю війну, за перемогу було заплачено надвисоку

ціну. Загальні втрати — вбитих і поранених становили майже півмільйона військових Червоної армії. Втрати фінів були на порядки менші. Війна показала, що маленька, але волелюбна країна може протистояти агресору, який переважає в живій силі і техніці. Ця війна також показала, що СРСР разом з нацистською Німеччиною фактично стояв біля витоків Другої світової війни як країна, що її розпочала, а не лише жертва підступного нападу вермахту.

У цьому ланцюгу слід також розглядати і події літа 1940 року, пов'язані з анексією прибалтійських республік. Нагадаємо, що в цей період історії Німеччина та СРСР діяли на паралельних курсах тільки на різних полюсах Європи. В той час як вермахт захоплював Францію, Червона армія, здійснюючи військовий тиск, по суті анексувала Естонію, Литву, Латвію. Сценарій анексії був стандартним: війська окупували території суверенних держав, під контролем яких проводилися дочасні парламентські вибори, як правило на однопартійній основі, а потім новообрані парламенти зверталися до радянського уряду з клопотанням про «добровільний» вступ в СРСР. Чи не нагадає цей сценарій ті, що сталися майже сімдесят п'ять років потому, коли здійснювалася анексія Криму та розпочиналася війна на Донбасі? Часи нові, а технології — вічні.

Ось із таким бекграундом СРСР підійшов до головної події в історії ХХ століття — Великої вітчизняної війни як вирішальної ланки в мережі подій Другої світової, в розпалюванні якої сам брав активну участь.

Причини цієї війни добре відомі, але, на жаль, ще й досі історики радянської школи намагаються представити СРСР лише як жертву нацистської агресії, забуваючи, що жертва спочатку сама діяла як агресор, про що свідчать події навколо Польщі, Західної України, Фінляндії, країн Прибалтики якраз на початку Другої світової війни.

Отже, маємо випадок трансформації агресора на жертву, — процес, що розпочався з нападу Німеччини на СРСР. Саме з цього моменту війна для країни рад почала носити дійсно справедливий характер, оскільки мала захищати територію, суверенітет і незалежність країни. Проте, це не позбавляє нас права розвінчувати міфи радянської, а тепер і путінської російської пропаганди, яка цю війну зробила головним міфом, на якому будується сучасна російська пропаганда, а День скорботи і суму в пам'ять про мільйони жертв — «головним святом країни» — «святом перемоги»! Цікаво, що невдовзі після війни ще живий Сталін взагалі відмінив День перемоги як свято і лише Л. Брежнев його поновив у 1965 р., оскільки мав потребу у новій радянській міфології.

З новими поколіннями, які не пам'ятали революції 1917 року, консолідуючу роль радянського міфу могла зіграти лише Велика вітчизняна війна.

Хто ж насправді переміг у тій війні? На перший погляд, — це риторичне питання і відповідь зрозуміла — Радянський союз та антигітлерівська коаліція. З військово-політичного погляду це дійсно так. Проте не все так просто з переможцями у цій війні, як здається, тому що серед переможців були й ті, хто програв. Згадаймо ще раз В. Путіна, який щодо результатів Першої світової зазначив, що Росія була єдиною країною серед держав-переможниць, яка програла. Так і в цьому випадку, дійсно, виграв СРСР як військова машина. Виграла у підсумку партійна верхівка вкупі з радянською номенклатурою, господарським активом та військовою елітою. Можна говорити про переможців і серед тих, хто забезпечував ідеологічний, інформаційний та пропагандистський супровід — журналісти, письменники, діячі мистецтв. Саме вони виграла від перемоги як в моральному, так і матеріальному, статусному аспектах. Можна також стверджувати, що воєнна перемога зберегла тисячі і мільйони простих людей від фізичного знищення та поневолення.

Проте з простими людьми, простим солдатом з його «окопною правдою» не все так просто. Тисячі й мільйони серед них як були безправними гвинтиками в системі сталінського Гулагу, так і залишилися. Будучи громадянами країни-переможниці, війну програли депортовані народи Прибалтики, Західної України, Північного Кавказу, Криму. Отже, «свято із сльозами на очах» або «міф перемоги», що його глорифікує нинішня путінська Росія так, як її не вшановував навіть Сталін, який мав для цього значно більше підстав, говорить лише про одне: Путіну та його ідеологам ніде брати взірців для наслідування, немає де черпати джерел для натхнення, звеличуючи дух і душу російського народу. Народу, який дійсно заплатив високу ціну разом з іншими народами за перемогу над нацизмом. Але мало що з того одержав як справжній народ-переможець. Звідси напрошується висновок про те, що не військові паради слід влаштовувати в пам'ять про героїчні жертви минулого, а вивчати уроки, які призвели до трагедії, роль в якій СРСР, а відтак і Росії важко переоцінити. Ця війна засвідчила, що при першій ліпшій нагоді чи то царська, чи то радянська, чи пострадянська російська еліта готова до розподілу сфер впливу, анексії чужих територій, агресії щодо сусідів. Це той урок, який нам усім слід винести і пам'ятати, хто хоче справжнього миру, а не піару на цій святій темі.

Не встигла завершитися Друга світова, як невдовзі між учасниками антигітлерівської коаліції, насамперед Заходом в особі США та її європейських партнерів, з одного боку, і СРСР з його повоєнними сателітами, з другого, розпочалася «холодна» війна, епізодами якої періодично ставали «гарячі» точки або локальні війни, за лаштунками яких завжди стояли

інтереси Заходу та СРСР. Розпочалася шалена гонка озброєнь, насамперед ядерних арсеналів.

Першою такою локальною війною, де інтереси головних геополітичних акторів перетнулися, що називається «перпендикулярно», стала Корейська війна 1950–1953 років. Вона проходила в атмосфері «холодної» війни, яка набирала обертів. Домовленість США та СРСР про тимчасовий поділ території Кореї, раніше окупованої Японією, виявилася трагічною для корейського народу. Один народ опинився поділений кордоном між двома державами, де Північну Корею підтримав Радянський союз, а Південну — США та їх союзники. Цікаво зазначити, що на південній частині півострова, підконтрольній США, а потім ООН пройшли вибори і тимчасовий уряд мав хоч якусь легітимність, тоді як керівництво північної частини країни було призначено при підтримці Москви на чолі з комуністом Кім Ір Сенем. Крім цього СРСР надавав потужну військову допомогу так званій Корейській народній армії, що призвело до порушення військового балансу і врешті-решт спровокувало корейських комуністів на агресивні дії щодо Півдня, намагаючись у такий спосіб об'єднати Корею під своїм крилом. Реалізації цих планів завадили США та ООН, поставивши війська Кіма на межу катастрофи. І лише активне втручання китайських комуністів при підтримці радянського керівництва у корейські справи та пряма участь радянських військово-повітряних сил, інструкторів та радників врятувала комуністичний режим Північної Кореї від розгрому. При цьому Радянський союз вперто заперечував свою причетність до участі у цій війні, хоча для всіх це був «секрет полішинеля». Тактика заперечувати очевидне, як побачимо, і надалі стане зручним пропагандистським прийомом як для радянського, так і пострадянського російського керівництва.

Оскільки ця війна не дала режиму Кім Ір Сена реалізувати свої плани — встановити комуністичну владу на території усього півострова, є підстави вважати, що ця війна для її ініціаторів завершилася поразкою. Так само як і для її спонсорів, насамперед, СРСР. Вона також показала як світ дедалі глибше розколюється на діаметрально протилежні табори, що в умовах атомної зброї, яка з'явилася у ворогуючих сторін, несе ризик глобального знищення. Ось в такій ситуації світ підійшов до Карибської кризи, яка поставила світ на межу Третьої світової війни. Але перед тим сталася одна важлива подія, яка характеризує методи і стиль радянської політики щодо своїх сателітів у Європі, що виникли внаслідок Другої світової війни. Йдеться про угорські події 1956 р., відомі з історії як Угорська революція.

Коротко суть події полягала в тому, що народ, насамперед мешканці Будапешта у жовтні 1956 р. активно виступили проти економічної

та соціальної політики комуністичного режиму, за демократію і свободу. Радянське керівництво кваліфікувало ці виступи як «угорський фашистський закат» і на його придушення скерувало війська на чолі з маршалом Г. Жуковим. Ціною значних жертв воно таки було придушено, внаслідок чого загинуло понад дві з половиною тисячі угорців і майже двадцять тисяч були поранені. За цю операцію Г. Жуков одержав четверту зірку Героя Радянського Союзу. Розправа з угорськими повстанцями мала важкі наслідки для комуністичного руху у Європі, його авторитет було підірвано, а політика СРСР одержала офіційну назву політики «радянського імперіалізму».

Наступною ланкою в ланцюгу військово-політичного протистояння, що супроводжувалося небаченою гонкою озброєнь стала Карибська криза жовтня 1962 року. Це ідеологічний конфлікт між цінностями демократичного світу та авторитарної диктатури радянського зразка, що несподівано укорінилася внаслідок революційних подій на Кубі. Прагнучи захиститися від вторгнення з боку США, лідери кубинської революції звернулися до СРСР за підтримкою. Радянське керівництво, стурбоване розташуванням американських військових баз з ядерними ракетами у Туреччині, запропонувало кубинцям розмістити аналогічні ракети на острові і одержали згоду. Транспортування ракет відбувалося в суворій таємниці, так що навіть капітани суден не знали про вантаж, який транспортується. Проте його вміст був добре відомий американським спецслужбам, що й спричинило гостроту кризи, яка поставила світ на межу Третьої світової війни. Лише за кілька годин до переходу конфлікту в гарячу фазу вдалося знайти вирішення проблеми між президентом США Дж. Кеннеді та лідером радянських комуністів М. Хрущовим. Проте відносини між двома, як тоді прийнято було говорити, наддержавами продовжували залишатися напруженими з огляду на війну у В'єтнамі, яка в середині шістдесятих років набирала обертів, а закінчилася лише у 1975 р.

Ця війна увійшла в історію як «брудна» для США, вона викликала хвилю масових протестів в країні і світі. Радянський союз підтримував Північний В'єтнам, керівництво якого — комуністи прорадянської орієнтації. Оскільки радянська офіційна ідеологія де тільки можна підтримувала всілякі закати та революції заради торжества комунізму, то природно, що В'єтнам розглядався як плацдарм для поширення комуністичних ідей у Південно-Східній Азії. І, хоча формально СРСР не був стороною конфлікту, проте реально він брав активну участь на боці Північного В'єтнаму на всіх етапах його розгортання. Зокрема, він надавав постійну військово-технічну допомогу, а також допомогу військовими фахівцями, в окремих операціях брали участь військово-повітряні

сили. За час війни загинуло шістнадцять радянських військовослужбовців. Але цим його роль не обмежувалася. Разом з Францією, СРСР був учасником Женевських угод 1954 р., які зафіксували поділ В'єтнаму на Північний та Південний по 17-й паралелі за корейським сценарієм. В цілому для СРСР ця війна була ідеологічною, її логіка була продиктована логікою «холодної війни» та глобального протистояння з Заходом, насамперед США.

Радянський союз в шістдесяті роки не лише конфліктував із зовнішнім світом, а й шляхом силового тиску контролював процеси в країнах так званої «народної демократії». Раніше це проявилось, як було сказано, в угорських подіях, а в 1968 р. — чехословацьких під час «Празької весни» — періоду лібералізації комуністичного режиму в цій країні. Кремлівське керівництво в цьому побачило загрозу соціалізму і, керуючись «доктриною Брежнева», тобто «обмеженого суверенітету» здійснило окупацію країни військами Варшавського договору. В окупації взяло участь двісті тисяч військових та п'ять тисяч танків. Внаслідок опору загинуло понад сімдесят чехословацьких громадян, сотні були поранені. Триста тисяч вимушені були емігрувати за межі країни. Збройне придушення «Празької весни» ще більше підірвало міжнародний престиж СРСР, істотно знизило вплив комуністичних ідей у Європі.

На початку 1969 р. стався конфлікт на китайсько-радянському кордоні, який перейшов у збройну стадію загострення з 2 по 15 березня того ж року. Цей конфлікт вважається найгострішим у радянсько-китайських відносинах в сучасній історії. Причиною конфлікту став спір за контроль над островом Даманським, розташованим на річці Уссурі Приморського краю. Внаслідок збройних зіткнень загинуло з боку радянських військ — 58 вбитих, 94 поранених. Китайська сторона втратила від 100 до 300 своїх бійців. Цікаво зазначити, що Китай звинуватив СРСР в політиці «соціалістичного імперіалізму», маючи на увазі втрачання його у суверенні права Угорщини, ЧРСР, а тепер і Китаю. Радянський Союз, поступившись правом на острів Даманський — причиною конфлікту — програв цю війну. Важко оцінювати її під кутом зору справедливості, оскільки йшлося про досить таки спірну територію, на яку обидві сторони мали певні права.

Сімдесяті роки були одними з найспокійніших в історії Росії ХХ століття. Розпочалася політика «розрядки» міжнародної напруги, закріплена Гельсінськими угодами про непорушність кордонів 1975 р. Здавалося, що так буде тривати й надалі. Проте мирні очікування міжнародної спільноти були зруйновані черговою військовою авантюрою з боку радянського керівництва, яке розпочало Афганську війну, що тривала з грудня

1979 по лютий 1989 рр. Вона розпочиналася як спецоперація з ліквідації режиму президента Аміна, який не влаштував радянське керівництво, що викликало масовий рух опору серед афганців. Останні одержали військову та політичну підтримку США і Заходу. Після спецоперації радянського спецназу на територію Афганістану на прохання маріонеткового режиму Кабулу було уведено так званий «обмежений контингент» радянських військ. Внаслідок майже десятилітньої війни втрати з боку афганців склали майже півтора мільйона громадян або 10 % населення країни, тоді як з боку СРСР втрати склали близько 15 тис. загиблих. З них понад дві тисячі були українцями. Крім того, вісім тисяч українців були поранені, з яких понад чотири тисячі стали інвалідами.

Радянська пропаганда назвала цю війну «братньою допомогою» афганському народу, а її учасники були названі «воїнами -інтернаціоналістами». Насправді ж, ця війна була несправедливою з боку СРСР, який здійснив військове втручання на територію суверенної країни, де мали місце внутрішні конфлікти, чим і намагалася скористатися кремлівська влада. Як відомо, ця війна була непопулярною серед радянського народу і вона стала одним із рушійних чинників розвалу СРСР.

Оголосивши суверенітет у червні 1991 р., радянська Росія стала Російською Федерацією. В цей час відбувався процес «параду суверенітетів», в який включилися не лише колишні союзні, а й автономні республіки. Особливо гостро ці процеси проходили на Кавказі і насамперед в Чеченській автономній республіці, яка також заявила про незалежність і відповідно до чинного законодавства заявила про вихід із складу Росії. Проте, пострадянська імперія, якою насправді залишалася Росія, не могла терпіти кинутий їй виклик і здійснила збройну агресію наприкінці 1994 р. Так розпочалася Перша чеченська війна, яка тривала до 1996 р.

До подій на Донбасі та Сирії, які ще не завершені, вважається, що це найбільша у сучасній Європі війна після Другої світової з численними жертвами особливо серед мирного населення. Під час бойових дій загинуло близько 120 тис. і поранено понад 200 тис. серед мирного населення Чечні-Ічкерії. Кульмінацією війни стала операція «Джихад» по звільненню Грозного — столиці та інших міст республіки, внаслідок якої російська армія зазнала дошкульної поразки і змушена була підписати Хасав'юртовські мирні угоди. Згідно з цими домовленостями російська армія повністю звільняла територію Чечні-Ічкерії і фактично визнавала статус республіки як незалежної держави з подальшим його юридичним оформленням. Отже, Республіка Ічкерія виграла першу Чеченську війну, для якої вона була національно-визвольною, а отже справедливою. Для Росії ця програна війна була імперською, а отже і несправедливою.

Зрозуміло, що такий перебіг подій не влаштовував значну частину російської політичної та військової еліти, яка прагнула реваншу. На тлі ослабленого президента Єльцина свої владні позиції зміцнювали так звані «силовики», які у кінцевому підсумку опанували країною. Для зміцнення своїх позицій новій політичній еліті необхідна була маленька «переможна війна» і непокірна Чечня підходила для цього як найкраще. Так, починаючи з 1999 р. розпочалася Друга чеченська війна, яка тривала аж до 2009 року. Найгострішою її фазою був період до 2002 року, коли проводилися активні та масштабні військові операції. У ході цієї війни було дощенту зруйновано місто Грозний. Росія втратила понад шести тисяч військових, втрати мирного чеченського населення коливаються в межах 15–20 тис. В подальшому війна набула ознак спецоперації проти розрізнених загонів чеченських бойовиків, опір яких у кінцевому підсумку було зламано, а Чечня повернулася у «конституційне поле» Російської Федерації. Після проведених виборів президента та парламенту Чеченської Республіки під контролем російських військових та спецслужб, до влади прийшли лояльні щодо Кремля політики. Саме вони сьогодні і визначають політичну погоду в цій республіці. Але попри це ситуація, що виникла у після конфліктний період характеризується внутрішньою напругою, а отже конфліктний потенціал залишається. На сьогодні Чечня де юре є суб'єктом Російської Федерації, а де факто — це повністю автономна самокерована територія.

Після приходу до влади у Грузії демократичних реформаторських сил у 2004 році відносини між Росією та Грузією загострилися. Кремль вдало використовував суперечності між центральним урядом республіки та її автономіями — Абхазією і Південною Осетією. Війна розпочалася через збройні провокації з боку сепаратистів Південної Осетії, яких підтримувала російська влада. У відповідь грузинська сторона заявила про намір «відновити конституційний лад» на території автономії, застосувавши силу. Росія скористалася цим, виступивши на захист сепаратистів. Вона увела війська на територію Грузії, порушивши тим самим норми міжнародного права. Поряд з російськими регулярними військами діяли збройні формування так званих абхазьких «ополченців» та російських «добровольців».

Під тиском світової громадськості просування російських військ вдалося зупинити. В результаті агресії з грузинської сторони загинуло близько двохсот військових, російської — 67 і понад трьохсот поранених бійців. За даними ООН майже 170 тисяч громадян стали біженцями. Наслідки війни для Грузії — втрата контролю над територіями Абхазії та Південної Осетії, які проголосили себе практично

ніким не визнаними незалежними державами. І, хоча з формального боку Росія перемогла у цій війні, її міжнародній репутації було завдано істотного удару. На тлі чеченської війни, яка фактично ще тривала, грузинська кампанія викликала стурбованість міжнародної спільноти. На жаль, попри те, що вона зробила вирішальний внесок у припинення агресії, сам агресор не був покараний. Так Міжнародний суд ООН в Гаазі, куди звернулася Грузія, по суті поставив на одну дошку агресора і її жертву, закликавши обидві сторони утриматися від політики дискримінації, зокрема за етнічною ознакою. А резолюція ПАРЄ пішла ще далі, звинувативши Грузію у тому, що та піддалась на провокації Росії і фактично виступила ініціатором війни.

На сьогодні грузинський конфлікт по суті став замороженим на невизначений час. На нашу думку, дещо млява реакція міжнародних інституцій на російську агресію щодо Грузії розв'язала руки останній у її подальшій політиці тиску на сусідні держави пострадянського простору. Якби Росія понесла адекватне покарання за Грузію, навряд чи вона насмілилася б діяти у відповідний спосіб щодо України.

Як відомо, скориставшись революційними подіями в Україні під час Євромайдану у березні 2014 р., Москва анексувала Крим, провівши сфальшований референдум в Автономній республіці у порушення української конституції та Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Росією, підписаного 1997 р. і ратифікованого парламентами обох країн. Проте кремлівська влада цим епізодом не обмежилася і вдалася до підтримки сепаратистів на Донбасі, керівниками яких виступили російські громадяни, по відторгненню регіону від України. Ця війна одержала назву «гібридної», оскільки пряма участь російської армії заперечується, проте російські «добровольці» та російська зброя, у тому числі артилерійська, беруть активну участь у подіях. Деякі елементи цієї війни, наприклад, масована пропаганда як на російську, так і зовнішню аудиторію, кібервійна тощо були вже апробовані під час грузинської війни, але зараз їх масштаби набули небачених розмірів. Українська влада офіційно здійснює антитерористичну операцію, хоча всім давно відомо, що це справжня війна, внаслідок якої втрати серед військових з українського боку становлять понад дві тисячі загиблих [6]. Також є численні жертви серед мирного населення. Кількість біженців перевищує півтора мільйона осіб. 7 вересня 2014 р. сторонами конфлікту у Мінську було підписано Протокол про примирення, який систематично порушується сепаратистами. Українська сторона, згідно цього документу, погодилася на особливий режим самоврядування на підконтрольних сепаратистами територіях. Проте самі сепаратисти розглядають себе не інакше

як незалежним державним утворенням, сподіваючись на російську підтримку. Остання цього й не приховує, надаючи так звану «гуманітарну» та військово-технічну допомогу бойовикам, ігноруючи українське законодавство і міжнародне право.

Ця війна засвідчила, що Росія прагне відтворення імперії, а зброю застосовує як засіб для вирішення своїх геополітичних планів. Поки що міжнародна спільнота виявляє рішучу солідарність з Україною, застосовуючи санкції щодо агресора. Проте, на думку багатьох експертів, дії Заходу могли б бути жорсткішими по запровадженню санкцій та наданню Україні військово-технічної допомоги, щоб зупинити далекосяжні плани Кремля по руйнуванню територіальної цілісності Української держави.

У розпал україно-російської війни на Донбасі, Росія вдалася ще до однієї військової авантюри. Цього разу на території Сирії, виступивши на боці режиму Б. Асада. По суті ця військова операція з боку Росії виступила своєрідною операцією прикриття по відволіканню уваги світової спільноти від подій на Донбасі. Проте досягти цього не вдалося, оскільки політика санкцій стосовно Росії за агресію щодо України не ослабла, а з боку США вона навіть посилилася.

Таким чином, розглянувши військову політику Росії за останні понад ста років, доходимо наступних висновків:

Перше, попри зміну політичних режимів, Росія продовжує залишатися країною, яка сповідує імперську політику. Бути імперією, як це доводить історичний досвід усіх без винятку імперій, означає постійно вести війни, шантажувати війнами інші країни. Війна — це спосіб існування будь-якої, у тому числі і Російських імперій.

Друге, за останнє сторіччя Росія була серед активних учасників двох світових війн; стороною, яка провокувала третю світову війну; дев'ять разів здійснювала агресію щодо своїх сусідів — незалежних держав; чотири рази була учасником прикордонних збройних конфліктів; ще чотири рази анексувала чужі території, використовуючи фактор військової сили; двічі придушувала демократичні процеси в підконтрольних країнах; тричі була учасником поділу одного народу на дві держави й бере активну участь у фактичному поділі Сирії; чотири рази здійснювала військові акції щодо колишніх союзних та автономних республік.

Третє, з-понад двадцяти воєн, прикордонних конфліктів тощо, які мали місце за столітню історію, шість із них вона програла, шість виграла, сім, де був тактичний виграш, але стратегічна поразка, одна війна завершилася «замороженим» конфліктом і ще дві по суті тривають. Переважна більшість війн, які вела Росія за цей період були несправедливими війнами з її боку.

Четверте, міжнародне співтовариство на сьогодні так і не виробило дієвих засобів профілактики імперських амбіцій взагалі і Росії, зокрема, як однієї з найвойовничіших імперій сучасності. Має місце політика умиротворення та компромісів, які лише розпалюють апетит агресора. Оскільки на прикладі України вона здійснила спробу переписати політичну історію після Другої світової війни, змінити основи міжнародного порядку, що склався, очевидно, настав час запровадити ефективніші методи і засоби колективної безпеки. Такі інструменти як НАТО та ОБСЄ видаються надто неповороткими і кволими для виконання місії глобального миротворця. Про ООН з її Радою національної безпеки годі й говорити. Настав час діяти, вивчаючи уроки імперської геополітики.

Список використаних джерел

1. С. Алексієвич. У «русского мира» одна большая проблема // <https://gazeta.ua/ru/artikls/life/>. — 12.08.17.
2. Меркель розповіла Обамі, що Путін втратив зв'язок з реальністю // www.pravda.com.ua. — 2014.03.03.
3. В. Портников. Почему надо вовлекать Путина в переговоры // UkrLiha.Net. — 20.10.14.
4. В. Путин. «Гиббельс был талантливый человек» // www.Pravda.com.ua/rus/photo-video. — 2014.07.10.
5. А. Мигранян. Наши Передоновы // *Известия*. — 3.04.2014.
6. О. Братушак. Втрати в АТО...// blogs.pravda.com.ua. — 15.08.17.

References

1. S. Aleksiyevich. U «russkogo mira» odna bol'shaya problema // <https://gazeta.ua/ru/artikls/life/>. — 12.08.17.
2. Merkel rozpovila Obami, shcho Putin vtratyv zviazok z realnistiu // www.pravda.com.ua/. — 2014.03.03.
3. V. Portnikov. Pochemu nado vovlekat' Putina v peregovory // UkrLiha.Net. — 20.10.14.
4. V. Putin. «Gibbel's byl talantlivyy chelovek» // www.Pravda.com.ua/rus/photo-video. — 2014.07.10.
5. A. Migranyan. Nashi Peredonovy // *Izvestija*. — 3.04.2014.
6. O. Bratushchak. Vtraty v ATO...// blogs.pravda.com.ua. — 15.08.17.

Leonid Shklyar

Doctor of Political Sciences, Professor

Politics of war as a way of existence Russian empires XX — at the beginning of the XXI centuries

In the submitted scientific research, a brief excursion of military conflicts and wars involving Russia during the century (XX-XXI centuries) was covered. The survey begins with the Russian-Japanese war 1904–1905, concludes with events of Russian aggression in the Donbas and Syria. The military events were considered by three criteria: the reason, results and, importantly, fair or no the war, in which Russian empires participated.

Attention is paid to the fact that the word «empires» is used at the article, because despite the fundamental difference of the tsarist regime from Stalin's regime in the political and legal terms, from the angle of geopolitical arrangement of the territory, that is, the state, it has little changed in this country.

It is noted that words «Russian world» today has become the basis of Russian geopolitics, which defines the limits of its existence by means of force pressure in particular, and military. This is important for realizing that war is one of main mobilization resources in the political history of the Russian empire / empires at various stages of its existence.

It is concluded that despite of the change of political regimes, Russia continues to be a country that follows imperial politics, the aggressive nature of its geopolitics remains steady.

Keywords: *empire, war, aggression, geopolitics, border, Russian Federation, Ukraine.*